UDK: 262.12 : 321.64 (093) A. Stepinac
Izvorni znanstveni rad

NADBISKUP STEPINAC I NACIONALSOCIJALIZAM U SVJETLU IZVJEŠĆA GESTAPOA

Frano GLAVINA, Zagreb

Nadbiskup Stepinac osvjedočeni je protivnik nacionalsocijalizma. Još 1937. osniva u Zagrebu Odbor za pomoć izbjeglicama koje Hitler progoni. Gestapo prati sve njegove akcije, a naročito spašavanje Židova, raščlanjuje tekstove njegovih propovijedi s jasnim antirasističkim porukama. Himler 1943. osobno upozorava Didu Kvaternika da budno pazi na nadbiskupa Stepinca. U svjetlu povijesnh izvora gestapovske, ustaške i partizanske provenijencije, te njegovih javnih propovijedi odnos Stepinca prema nacionalsocijalizmu upravo je dijametralno oprečan onome kako ga čitavo vrijeme trajanja komunističke vladavine, naročito poslije montiranoga sudskog procesa, komunistička promidžba želi nametnuti domaćoj i svjetskoj javnosti.

> »Doći će vrijeme, kad će sve doći na vidjelo, i kad će se sve klevete i laži raskrinkati, i kad će i objektivna povijest pokazati, da predstavnici Katoličke crkve u Hrvatskoj nisu ni za čas izdali svoga zvanja«.

Kada je partizanski obavještajac K 28 A, inž. Mochaček, u izvješću od 20. ožujka 1945. citirao navedene riječi[1] nadbiskupa Stepinca, nije slutio ni vjerovao u ovaj današnji dan, koji je evo, Bogu hvala, došao.

Ideologija o nadmoći arijevske rase njemačkoga naroda našla je svoju klicu u političkoj misli iracionalnog, nihilističkog filozofa Friedricha Nietzschea. On je Kanta proglasio dekadentom, baš kao i Sokrata, Platona, kršćanske evanđeliste, postavivši kao sudbinsku zapovijed Germanstvu potpuno uništenje kršćanstva, pa će ovaj borbeni protukršćanski filozof postati Göbelsov uzor.

Na čelu Nacionalsocijalističke njemačke radničke partije g. 1925. našao se Adolf Hitler, koji će g. 1933. postati državni kancelar. Uskoro njegova partija postaje jedina legalna partija Njemačke, koja preuzima sve državne funkcije. Slijedi okupacija Saara 1935., Rajn-

[1] Hrvatski državni arhiv, Zagreb (HDA), Inst. OS (Obavještajna služba) 8/905.

ske oblasti 1936., priključenje (Anschluß) Austrije i Sudeta 1938., te napad na Poljsku 1. rujna 1939., s kojim počinje II. svjetski rat.

Da bi mogli primijeniti svoj program, nacistu u Njemačkoj prije Židova sustavno proganjaju ne samo komuniste i liberale nego su na udaru i katolički, odnosno kršćanski političari. Ubijen je predsjednik Katoličke akcije berlinske biskupije dr. Erich Klausner, te poznati katolički novinar u Bavarskoj Fritz Gerlich. U logorima se našlo 1500 katoličkih i protestantskih aktivista i 2500 svećenika. Sve moralne snage trebalo je ušutkati, utamničiti, ubiti.

Na sve te događaje je Katolička crkva, kroz encikliku Pija XI. »Mit brennender Sorge«, 14. ožujka 1937. zauzela svoj stav. No Crkva ima Dekalog, a to je izvor njezinog trajnog stava za sve prilike u sva vremena.

Što se tih godina događa u Zagrebu i njegovoj nadbiskupiji? Događaji u Njemačkoj imaju odjeka naročito na stranicama isusovačkog časopisa »Život«, na kojima njegov urednik Tomislav Stjepan Poglajen piše protiv nacionalsocijalizma, napadajući ga s kulturnovjerskoga gledišta kao nauk osuđen od Katoličke crkve.[2] Njegovi napisi popraćeni su stvarnim dokazima. U franjevačkoj »Novoj reviji« u Makarskoj fra Božo Vuco se pita: »Što bi Njemačka bez Krista«.[3]

Poglajen preuzima organizaciju »Mladi katolički radnici« u krilu Nadbiskupske katoličke akcije. Na sastancima čitaju napise iz »Života«. Kada je Poglajen donio knjigu Hermana Rauschringa »Razgovor s Hitlerom« njezino čitanje izaziva lom u organizaciji i podjelu članstva na dvije frakcije Anglofilsku i Germanofilsku.[4]

Kada je Hitler 1936. počeo proganjanja, mnogi bježe na jug, pretežito u Hrvatsku, jer je Beograd 1939.–1940. donio nekoliko antižidovskih uredaba.[5] Poznati episkop žički Nikolaj Velimirović, u svojoj propovijedi pod naslovom »Nacionalizam svetoga Save« (1935.) pisao je: »Mora se odati poštovanje sadašnjem nemačkom Vođi, koji je kao prost zanatlija i čovek iz naroda uvideo da je nacionalizam bez vere jedna anomalija, jedan hladan i nesiguran mehanizam. I evo u XX veku on je došao na ideju Svetoga Save i kao laik poduzeo u svome narodu onaj najvažniji posao koji priliči jedino svetitelju, geniju i heroju. A nama je taj posao svršio Sv. Sava. ... Otuda je nacionalizam srpski, kao stvarnost najstariji u Evropi ...«[6] Taj isti episkop drugom zgodom 1939. reći će: »Mi smo deca božja,

[2] HDA MUP RH 001–7, 19 i 24, kut. 6; Izjava D. Uvanovića, HDA MUP RH, 001.5, 20–21, kut. 5; Poglajen progonjen od Nijemaca iz Zagreba bježi u Trst, zatim u Slovačku (putovnica na Kolaković, djevojačko prezime majke). Partizan u Slovačkoj, službeni gost Crvene Armije šest mjeseci, te pod pseudonimom Per Žorž napisao knjigu »Božje podzemlje« (o vjeri u SSSR-u), tiskana u SAD-u. HDA MUP 001.15, 48–49, kut. 6.

[3] O. fra Božo VUCO (1897.–1984.), *Što bi Njemačka bez Krista?*, Nova revija, Makarska, XVI (1937.) 3–4, 258–259. ISTI: *Crkva za elementarna prava njemačkih građana*, Nova revija, XIII, 1934., 5, 375–376; *Nacionalsocijalizam i religija*, Nova revija, XIV (1935.) 1, 3–11. Vidi i A. NUIĆ, *Zašto bi mogao u Njemačkoj uspjeti prekid s kršćanstvom?* Nova revija, XVI (1937.) 2, 126–131.

[4] HDA MUP RH, D. Petanjek, d–301144.

[5] T. VUKOVIĆ – E. BOJOVIĆ (Lj. ŠTEFAN), *Pregled srpskog antisemitizma*, Zagreb 1992., 53–55.

[6] Episkop NIKOLAJ, *Nacionalizam Svetoga Save*. Udruženje srpskog pravoslavnog sveštenstva Arhiepiskopije beogradsko-karlovačke, Beograd, 1935. (i 1938.), str. 27–28. Faksimil naslova vidi: T. VUKOVIĆ – E. BOJOVIĆ, *o. c.* (5), 48 i 45.

ljudi arijevske rase kojoj je sudba dodelila počasnu ulogu da bude glavni nosilac hrišćanstva u svetu, da plemena slabije rase i niže vere ne bi ...«[7] Nikolaja je Führer 1934. odlikovao. On će kasnije u dvomjesečnom boravku u Dachau, kao povlašteni zatvorenik, i dalje zastupati rasna gledišta.[8]

Hitlerovom režimu nepoćudne su bile čak i Bosonoge Karmelićanke, najstroži red s klauzurom, pa su Hrvatice koje su se nalazile u njemačkim samostanima protjerane u domovinu. Tako su one među prvim emigrantima zatražile pomoć nadbiskupa Stepinca, koji će ih smjestiti u svoju Brezovicu.[9] Među izbjeglicama našao se u Zagrebu i dr. Karl Stumpf, dominikanac, zrakoplovni časnik iz I. svjetskoga rata, gorljivi borac protiv nacizma. On u Zagrebu, pod imenom Dragutin Müller, a pod Stepinčevom zaštitom, u crkvi Sv. Katarine drži propovijedi na njemačkom jeziku protiv totalitarizma, koje su tiskane pod pseudonimom P. K. Borromaeus.[10] Iz Zagreba se sklanja u Dubrovnik, gdje ga 1942. otkriva Gestapo i uhićuje. Rat je preživio u Dachau.[11]

Još 1937. nadbiskup Stepinac osniva u Zagrebu Odbor za pomoć izbjeglicama.[12] Učinio je to prije nego je takvu akciju preporučio Vatikan. »Kakav stav mora zauzeti katolik prema nacističkom učenju o rasi?« To je tema propovijedi nadbiskupa Stepinca sveučilištarcima g. 1938. »... Ako ljubav prema narodnosti prijeđe granice zdravog razuma, onda to nije ljubav, nego strast, a strast niti je od koristi niti je od trajnog opstanka. Zato Crkva i u nacionalnom pogledu postavlja načelo: 'Što nećeš da tebi drugi čini, ne čini ni ti drugome'. Svi su narodi djeca Božja i zato svi vape k Bogu: 'Oče naš, koji jesi na nebesima'. Pravu, dakle, istinu i zlatnu sredinu i u ovom pitanju naučava Crkva, a ne kojekakvi rasizmi ...«[13]

Iste g. 1938., za sudetske krize, dok su se Britanci i Francuzi u Münchenu ulagivali Hitleru i predavali mu Čehoslovačku, Stepinac je na crkvenom slavlju u Biskupiji kod Knina jasno kazao kako nije kultura »smatrati sebe nekim višim bićima – nadčovjekom i prezirati drugoga, kad se znade da su svi ljudi po sebi prah i pepeo, a po milosrđu Božjem svi djeca jednoga Oca nebeskoga.«[14]

---

[7] Episkop NIKOLAJ, *Vidovdanski ugovor*, Beograd, 1939., 2. Cit. po T. VUKOVIĆ – E. BOJOVIĆ, *o. c.* (5), 45.

[8] Episkop NIKOLAJ, *Reči srpskom narodu kroz tamnički prozor. Iz logora Dachau*, Himelstir, 1985.

[9] HDA MUP RH 001-7, 36, kut. 6.

[10] P. K. BORROMAEUS O. P., *Licht im Zeitgeschehen*. Religiöse woche in konferenzen über aktuelle probleme wie sie heute an den katholischen menschen herantreten. Gehalten in der Universitätskirche sv. Katharina zu Zagreb in der Adventiszeit von 12.–19. Dezember 1938., Zagreb, 1939.

[11] Stumpf potječe iz Rheinlanda. Jedan austrijski sveuč. prof. psiholog, skupa sa Stumpfom aktivan je u zagrebačkom Odboru za pomoć izbjeglicama (njegovo ime nismo uspjeli utvrditi), pred rat se u Dachau susreo sa Stumpfom. Istom profesoru u zagrebačkom zatvoru OZNE 1945., gestapovac Vojko Kunst pričao je da je imao zadaću da kao kvazipredstavnik Stumpfa ode beogradskom svećeniku, Francuzu Belaru te je na određenu lozinku dobio od njega povjerljive spise za adresata u Budimpešti, koje je Gestapo nakon snimanja proslijedio. Kako je dio elaborata uništen ime tog autora knjige »Uvod u primijenjenu psihologiju« nismo uspjeli utvrditi, HDA, Helm XX, kut. 34 (spis je zalutao, te ne spada tamo).

[12] U Odboru se nalazio dr. Franjo Šeper, tajnik nadbiskupov, kanonik mons. Milan Beluhan, mons. S. Rittig, župnik crkve sv. Marka, N. Erber, ravnatelj Gradske štedionice, K. Stumpf, dr. Morgan, dr. A. Marić, dr. M. Marić, dr. Novosel, G. Mateljski, puk. Erni, dr. Eger O'Brien i dr. Gero, kasnije ministar pravosuđa u Austriji.

[13] C. TOMIĆ, *Uzor ljubavi prema domovini*, Sluga Božji Alojzije Stepinac. Glasnik postulature, Zagreb, I (1994.) 4, 72; A. BENIGAR, *Alojzije Stepinac – hrvatski kardinal*, Zagreb 1993., 407–408.

Boraveći u Rimu Ad limine Apostolorum 3.–12. studenoga 1938. Stepinac je kardinalu Pacelliju odnio dokumente o nacionalsocijalističkoj promidžbi u Hrvatskoj, upozoravajući na strašnu pogibelj koja odatle prijeti. Mislio je on dokumente predati francuskom poslaniku kod Vatikana i osobno ga informirati, ali mu je Kardinal savjetovao da dokumente ostavi kod njega i on će učiniti što treba, da se nadbiskup ne bi odviše izložio. I sv. Ocu ukratko je ponovio neke stvari o nacionalsocijalizmu. Sv. Otac je bio uzbuđen i izustio je bolno vrlo teške riječi na adresu njemačkih nacionalsocijalista – »Orsi, orsi! Divlje zvijeri!« – bilježi nadbiskup u svoj Dnevnik.[15]

Kada je kardinal Pacelli izabran 1939. za Papu, francuski konzul Gaurand čestitao je nadbiskupu. Konzul je bio očito sretan da je izbor ovako ispao, a nadbiskup isto tako, jer je ovo sigurno težak udarac za hitlerovsku Njemačku, koja je danas omrzila cijelome svijetu svojim brutalnim istupima protiv Katoličke crkve.[16]

»Danas (3. ožujka 1941.) je u Zagreb prispio njemački poslanik von Heren. Nisam imao ni na kraj pameti da bi on došao k meni u vizitu, jer odnošaji Crkve katoličke prema Hitleru odnosno zasadama nacionalsocijalizma dobro su poznate. Međutim razumljivo je, kad je posjet najavljen da sam dočekao njemačkog poslanika, jer je to stvar građanske pristojnosti. Razgovor 15 minuta o čisto indiferentnim stvarima«.[17]

Veliki Četvrtak, 10. travnja 1941. Nadbiskup je u pratnji kanonika dr. Dragutina Hrena i dr. Frane Cvetana promatrao razdraganu mladež na dočeku prvih postrojbi Wermachta. Zabrinuto je rekao: »Baš ova mlađarija znade što je to prusko kopito. Tko sretniji od mene da nastupi slobodna Hrvatska, no ne mogu je očekivati od poganske Njemačke. Ne vjerujem Hitleru da će nam pomoći do samostalne Hrvatske za kojom toliko čeznemo«.[18]

Vilim Cecelja, tadašnji župnik u Kustošiji, svjedoči: »Ispričao sam mu (nadbiskupu) događaje. On je bio malo zamišljen, i reče: 'Cecelja, rekao je Zrinski: Ne viruj Nimcu ko ni suncu zimsku!'«[19] A dva dana poslije, na Veliku subotu, 'Uskrsnuću' u katedrali prisutan je bio puk. Slavko Kvaternik, koji je poslije toga prišao nadbiskupu i čestitao Uskrs. »Nadbiskup se je držao veoma rezervirano, hladno do u kosti i zabrinut, a mislim da je bio zabrinut radi dolaska Njemaca«, svjedoči Kvaternik.[20]

---

[14] Novo doba (Split), XXI/1938., 219, 2.

[15] Lj. BOBAN, *Dnevnik Alojzija Stepinca. Papa naslućuje rat,* Danas, Zagreb, 12. 06. 1990., 64–65.

[16] Lj. BOBAN, *Dnevnik Alojzija Stepinca. Teški dani za Kaptol,* Danas, br. 435, 19. 06. 1990., 66–67.

[17] Lj. BOBAN, *Dnevnik A. Stepinca, Ususret najcrnijem.* Danas, 14. 08. 1990., 66–67.

[18] Proces, politički dio. Dokumenti postulature. Sudski spis Vrhovnog suda NR Hrvatske, stup 6/46, RSUP SRH. SDS–V Odjel, 15.1084. Volumen LXVI, 1037. Isto A. BENIGAR, *o. c.* (13), 356.

[19] V. CECELJA, *Moje sjećanje na uzoritog kardinala Stepinca, zagrebačkog nadbiskupa,* Hrvatska revija, München – Barcelona, XL (1990.) 4, 702.

[20] »Ja sam osobno upoznao Nadbiskupa tekar u martu 1941., kad sam zamolio da me primi i molio njegovu intervenciju kod bana Šubašića, da pusti studente sa sveučilišta, koji nisu ništa počinili, iz koncentracionih logora i zatvora, da mogu praviti njihove ispite i slušati predavanja ... Pavelić je iz straha za svoju vlast mrzio sve crkve bez razlike podjednako. Ta mržnja nije nastala iz kakovih ideoloških načela, nazora u životu itd. Ona je nastala iz pukog straha pred svakom, a naročito pred jakim organizacijama. Već sam opstanak crkve značio je za njega opasnost iz razloga koje sam naveo govoreći o raspuštanju političkih stranaka, svih muških, ženskih i omladinskih postojećih organizacija. Da je imao petlje i mogućnosti on bi bio isto tako proganjao i Katoličku crkvu, ako iz nikog drugog razloga, to iz razloga da se dodvori Hitleru i Himleru. Sve za vlast, to je

Njemački poslanik u Zagrebu Kasche javlja 21. svibnja 1941. Berlinu: »Pavelić kaže da ustaška Hrvatska ne želi da sa zagrebačkim nadbiskupom Stepincem uspostavi političke veze«.[21]

Predstojnik konzularnog odjela njemačkog poslanstva u Zagrebu Dopfell pribilježio je 11. lipnja 1941. da doznaje iz pouzdanih izvora kako je nadbiskup Stepinac postigao kod Vlade NDH da pokršteni Židovi, bez iznimke, ne potpadaju pod odredbe o nošenju židovskog znaka. Budući da je riječ o najutjecajnijim Židovima, koje je Stepinac u crkvi sv. Marka osobno podučavao u katekizmu i zatim pokrštavao, odredba je u tom pogledu potpuno promašila svrhu. Dva dana poslije novom bilješkom Kascheov pobočnik Requard navodi na temelju razgovora s ministrom Pukom da je prva informacija potpuno bez temelja.[22]

Gestapo je imao akcijske skupine (EG) koje su kretale za vojskom i po unaprijed pripremljenim listama uhićivali i likvidirali nepoćudne osobe. Čim je operativno područje pretvoreno u okupacijsko akcijska skupina pretvarala se u Djelatnu komandu (EK) ili kako se to još zvalo policijski ataše pri poslanstvu Trećeg Reicha. Potkraj siječnja 1942. u zagrebačkom poslanstvu još nema policijskog atašea, već djeluje kao časnik za vezu SS-Sturmbamführer Beissner. Kako je postojao stalan rivalitet između Himlera i Ribbentropa, Ribbentrop nastoji da se ured Reichsführera SS u Zagrebu raspusti i poslanstvu pridoda policijski ataše.[23] Tako je u ožujku 1942. u Zagreb došao Bavarac Hans Helm.[24] Djelatna komanda, to jest policijski ataše, nalazila se na Tuškancu. Ta gestapovska ustanova imala je referadu za židovska pitanja, za vjerska pitanja (ustvari za Katoličku crkvu) i još neke referade. Referent za vjerska pitanja bio je mlađi časnik, volksdeucher Marbot Schumacher.

Već 12. travnja 1941. Gestapo je pretresao prostorije Stepinčeva Odbora za pomoć izbjeglicama, uhitio tajnicu Odbora Tereziju Škringer i držao je u Grazu pet mjeseci u zatvoru. Liste dobročinitelja na vrijeme su spaljene tako da gestapovci nisu našli ništa što bi moglo koga teretiti. Agenti Gestapoa imali su nalog da uhite i nadbiskupa Stepinca, ali energičnom intervencijom ustaških vlasti do toga nije došlo, bilježi K. Draganović.[25] Pretresene su i prostorije Društva sv. Jeronima, a uhićen je i urednik Društva dr. Josip Andrić.

U opsežnom izvješću o »neprijateljskom protunjemačkom djelovanju katoličkog klera u Hrvatskoj« SS-kapetan Kob, 25. kolovoza 1942. svojoj središnjici u Berlinu sugerira, da bi se muslimanske vjerske zajednice mogle iskoristiti ne samo u borbi za suzbijanje dominantnog utjecaja Katoličke crkve u NDH nego i u ostvarenju posebnih ciljeva Reicha, te predlaže da se njemačke obavještajne službe u tome angažiraju, a njegova služba u Zagrebu je u tom smjeru već poduzela neke mjere.[26] I obavještajci NDH (14 i 120), 1. prosinca

polazna točka svakog poteza i pothvata Pavelića«. S. Kvaternik, u istražnoj izjavi UDBI za Hrvatsku, 23. 10. 1946. str. 18 i 46. Ovo svakako treba uzeti cum grano salis, jer je u drugim okolnostima i sam Kvaternik u prosincu 1941. u pismu feldmaršalu Keitelu grubo optuživao nadbiskupa.

[21] B. KRIZMAN, *NDH između Hitlera i Mussolinija*, Zagreb, 1983., 38.

[22] B. KRIZMAN, *o. c.* (21), 128.

[23] B. KRIZMAN, *o. c.* (21), 333.

[24] Njega je Vojni sud u Beogradu 22. 12. 1946. osudio na kaznu smrti vješanjem. Borba (Beograd), 23. 12. 1946.

[25] I. CVITKOVIĆ, *Ko je bio Alojzije Stepinac?*, Sarajevo, 1986., 195–196.

1943. ističu »da je i danas zagrebački Kaptol sjedište promičbe protiv njemačke vojske, koja se nalazi na području NDH ... Kada govore protiv Njemaca sve ovijaju velom bezbožnog nacizma. Za zagrebački Kaptol dobri su oni svećenici koji nisu ustaše i imadu pristup do Stepinca ...«[27]

Šef zagrebačkog Gestapoa Beissner obavještava pretpostavljene u Berlinu da u predmetu Katoličke crkve ima specijalne agente koji obrađuju crkveni referat i imaju vezu sa svećenicima preko kojih dobivaju informacije.[28] Glavni agent za obradu problematike Katoličke crkve bio je Vilko Heger, nećak bivšeg ministra dr. Iva Andresa. Pred rat u Mariboru je imao trgovinu križevima i tako upoznao neke zagrebačke svećenike preko kojih je došao do nadbiskupa Stepinca s preporukom sposobnog, poslovnog čovjeka. Nadbiskup mu je povjerio organizaciju uređenja svetišta Majke Božje Bistričke. Bavio se sabiranjem novčanih priloga te tehničkim poslovima. Dok je vodio akciju »Nadasve«, više je puta putovao u Italiju i Austriju. Nabavljao je kararski mramor, a osobno je priložio jedan mramorni stup. Smatran je zaslužnim za Katoličku crkvu, pa ga je i Sv. Otac Pio XII. primio u audijenciju. Domobranski general Štancer osigurao je Hegeru 200 domobrana za radove na proširenju crkve,[29] i zapovjedio pukovniku Sertiću da pruži svestranu pomoć izgradnji toga svetišta. Tako je poznati arhitekt Aleksandar Freudenreich, mobiliziran kao satnik, dodijeljen akciji »Nadasve«. Hrvatsko ratno zrakoplovstvo 15. ožujka 1943. izvelo je s visine od 2000 m zračno snimanje terena na kojem će se izvoditi radovi. Gradilištu su stavljeni na raspolaganje vojni kamioni, zaprežna kola s konjima za prijevoz kamenja iz kamenoloma, a zemljovidni odjel stavio je na raspolaganje geodetskog stručnjaka. O svemu tome Heger obavještava Helma, a ovaj 5. travnja 1943. obavijest prosljeđuje svojoj središnjici u Berlinu o »jakom klerikalizmu generala Štancera i njegovoj zainteresiranosti za izgradnju hodočasničkog mjesta Marije Bistrice.«[30] I partizanskim obavještajcima interesantno je to gradilište, tako agent OZNE izvješćuje 10. rujna 1944. da slikar Krsto Hegedušić koji provodi narudžbu Ministarstva prosvjete, te radi na uređenju svetišta Marije Bistrice »tvrdi da partizani imaju mokre ručnike u glavi, jer ne znaju što rade«. Hegedušić inače prijateljuje s Miroslavom Krležom – »koji se druži sa samim 'skretničarima' kakav je i on«.[31]

---

[26] HDA, Helm, XIII, 5–34, kut. 122 (Arhivu policijskog atašea Helma Služba državne sigurnosti Jugoslavije prevela je na srpski u svrhu operativnih potreba. RSUP Hrvatske imao je primjerak toga prijevoda koji se sada čuva u HDA. Uspoređujući s mikrosnimkama originala utvrdili smo da je prijevod vjerodostojan. Iz navedenog izvješća Koba moglo bi se zaključiti da su »memorandumi« koje su muslimanski prvaci slali vladi NDH nastali ili bar inicirani u Gestapou.

[27] HDA, MUP RH I–49, 638–642.

[28] HDA Helm, 001,2 (Index), kut. 5. Katolička crkva kao ideološki i politički protivnik FNR Jugoslavije. Elaborat UDBE nastao 1952. Ima 383 stranice, a iz njegova zaključka vide se razlozi njegova nastanka: »Nosilac ideološke borbe je KPJ, a egzekutivno-obavještajne je UDBA. Partija treba očevidno vremena da svoj kadar pripremi detaljnim vaspitanjem na temeljit obračun. Bitni preduslov uspeha je koordinacija njene delatnosti sa radom UDBE.« HDA MUP RH, 001.1., str. 198, kut. 5.

[29] *Katolička crkva, o. c.* (28), 199–200.

[30] HDA, Helm, XVI, 177, kut. 33.

[31] HDA Inst. OS–8/850. Ovaj dokument do 1957. čuvao je V. Bakarić u svojoj pismohrani i tada ga predao Institutu za historiju radničkog pokreta.

U krugovima oko nadbiskupa Stepinca Heger doznaje da bi gen. Stanzer trebao naslijediti maršala S. Kvaternika. Štancer je jako omiljen među domobranima. No, istinitost ovog izvješća Heger 24. IV. 1943. još nije uspio potvrditi.[32]

Da bi umješnošću učvrstio svoje pozicije kod nadbiskupa, Heger mu nudi da će organizirati prebacivanje iz pavlinskog samostana u Czestechowy u Poljskoj u NDH dvojicu pavlina radi obnavljanja toga reda u Hrvatskoj, što je i učinio.[33]

Na upit istražitelja OZNE, 19. rujna 1946. je li znao da je Heger ustvari agent Gestapoa, nadbiskup Stepinac je odgovorio: »Ja nisam znao da je agent Gestapoa. Što više, kad su ga sumnjičili kao agenta Gestapoa, dao mi je, pod prisegom, izjavu da to nije bio nikada. On je sam otišao od akcije, a nije nas izvijestio da trajno odlazi. Kod mene je uživao povjerenje kao što su ga imali i drugi suradnici u dnevnim poslovima.«[34]

Heger se pripremao na izdavanje posebnog časopisa za promidžbu akcije »Nadasve«. Nadbiskup je očito nasjeo tako da je on stanovao i hranio se u nadbiskupskom dvoru. Papin legat mons. Marcone posumnjao je u Hegera pa jednom predbaci nadbiskupu što kod sebe drži tog čovjeka, a nadbiskup mu odgovori: »Zlobnici ga napadaju bez razloga.« A kad mu je Marcone ukazao na nemoguć predživot Hegerov, Stepinac je odgovorio: »I sveti Augustin je bio veliki grešnik, pa se onda obratio!« Na to će Marcone: »Ali se sveti Augustin iza svog obraćenja svakako nije nalazio u nijednoj obavještajnoj službi«.[35] Heger je rabio pseudonime: Enko, Schuster ili Schmidt. Stvorio je mrežu suradnika. Tu je svećenik dr. Stjepan Kukolja sa pseudonimom »Krakauer«[36], koji je do kraja 1943. bio dušobrižnik naših radnika u Njemačkoj. Tu je i svećenik Georg (Đuro) Junger, Volksdeutscher, koji Kukolji za Božić 1943. daruje Hitlerov »Mein Kampf«.[37]

32 HDA, Helm, XVI, 179, kut. 33.

33 HDA MUP RH I–19, 916–917.

34 Dokumenti postulature, *o. c.* (18), Vol. LXIV, 495.

35 *Isto*, vol. LXX, 2369.

36 Schumacher za njega navodi da je jedan od njegovih najboljih znanaca, koji ga je često posjećivao u njegovom stanu, te da je preko njega upoznao sveć. Georga Jungera, kasnijeg agenta. Kada je Junger trebao u Madžarskoj obaviti neke obavještajne poslove, 1. II. 1944. Kukolja mu daje preporuku s tvrdnjom da Junger putuje u Madžarsku u svrhu produbljivanja hrvatsko-madžarskih duhovnih odnosa. Kukolja 9. II. 1944. obavještava Helma da se pavlinski pater Bogumil namjerava vratiti u Czenstechowy, jer tamošnji samostan ga treba kao iskusnog gospodarstvenika. Na njegovo mjeto u NDH će doći jedan drugi pavlin. UDBA o njegovom radu za Gestapo ispituje Sonju Knezić, tajnicu Helma, te u siječnju 1942. utvrđuje da se on sada nalazi u Münchenu. HDA MUP RH, 138/1–10, kut. 118 i HDA Helm, 001, 2, kut. 5.

37 Georg (Đuro) Junger rođ. 1907. u Vel. Bečkereku, Volksdeutscher, studirao teologiju u Budimpešti. Vjeroučitelj u Beogradu, po nagovoru Cecelje u svibnju 1941. dolazi u Zagreb. Schumacher bilježi da ga je 23. II. 1943. posjetio u njegovom stanu Junger, donio bocu rakije i 200 cigareta, te se zadržao dva sata. Junger dobro poznaje Madžara dr. Klindu, rektora jednog internata, koji je po Hortyjevom nalogu trebao u Rijeci ili Zadru osnovati Akademiju za prekomorsku trgovinu, pa je Jungera predviđao za upravnika te škole. Nakon kapitulacije Italije taj madžarski plan je propao. Omiljen hobi Jungera je fotografija, te posjeduje kolekciju od preko 20.000 snimaka. Kritizirao je propovijed nadb. Stepinca od 31. 10. 1943. navodeći da »predstavlja jedan podstrek za partizane«. U Zemunu je 1941. Junger pristupio u Kulturbund. On 1. veljače 1944. pristaje da radi za Gestapo, koji ga želi ugraditi u akciju »Nadasve«, a razmatra mogućnost i da ga prebaci u Švicarsku, budući dobro poznaje kan. Augustina Juretića, pa bi po mišljenju Schumachera, mogao tu obaviti dobre usluge. Interesantno je da će i UDBA nakon 1945. razmatrati mogućnost da Jungera upotrijebi kao svog agenta koristeći se upravo njegovim poznanstvom s Juretićem. »Treba najprije proveriti, da li se on potpuno odvojio

Schumacher je želio Jungera ugraditi u neposrednu okolinu Stepinca, ali Hegeru to nije odgovaralo, pa je preko Kukolje obavijestio nadbiskupa da Junger radi za Gestapovca Helma, a istodobno izravnom vezom obavijestio je središnjicu u Berlinu da je Junger to sam priznao Stepincu. Središnjica iz Berlina bila je (24. IV. 1944.) dala čak nalog da se Jungera uhiti, na što je Schumacher zabilježio: »Cijelu stvar je, kako se čini, izmislio Schmidt (Heger). On nije nikad trpio Jungera, naročito od kada zna, da ovaj radi za nas. Pokušavao je uvijek u Berlinu naglašavati nepovjerenje nadbiskupa Stepinca prema Jungeru, da bi time ukazao na to, da Junger nikada neće moći učiniti nešto za nas.«[38]

Početkom travnja 1944. Junger razgovara sa Stepincem. Iznosi mu svoj život u Zagrebu od 1941. kada je na nagovor svećenika Cecelje, preselio iz Beograda. Završio je sada svoj znanstveni rad i sedam brošura te zamolio nadbiskupa da s njim disponira. Stepinac mu je – kaže – oprostio sve grijehe, pa će ponovno čitati misu, a s njim će postupati kao sa aktivnim svećenikom. U nevezanom razgovoru nadbiskup mu je rekao da se uzaludno oko njega špijunira, na što će njemu Junger, da mora priznati, da se je pokušalo i njega pridobiti za špijunažu protiv Crkve, no on toga ne može nikada činiti. Njega obuzima odvratnost kod takve pomisli. Nadbiskup mu je iznio svoj stav prema Njemačkoj. Studirao je na »Germanicumu« u Rimu ali nije nikakav prijatelj Njemačke. »Katoličku akciju« da se smatra špijunskom mrežom. No također i njemu se šalje špijune u kuću. On će najoštrije protestirati, ako se zaobiđu crkveni propisi. Crkva zabranjuje sistem talaca. Stepinac je zatim rekao – izvješćuje Junger – da neće šutjeti, »pa makar ga Nijemci i strijeljali.«[39]

Junger je za potrebe Gestapoa u kolovozu 1944. izradio kompletan shematizam Katoličke crkve u Hrvatskoj i katoličkih redova s četiri shematska prikaza crkvenih katoličkih redova, s brojnim stanjem svih crkvenih institucija, imenima poglavara, a naknadno će obraditi i Zavod sv. Jeronima u Rimu.[40]

Dr. Vilhelm Keilbach, svećenik, sveučilišni docent, do početka 1942. bio je dušobrižnik Hrvata u Njemačkoj. Po želji münchenskoga kardinala Faulhabera,[41] nadbiskup Stepinac ga je odredio da bude na čelu hrvatskih dušobrižnika u Njemačkoj. Kada je nadbiskup svoju odluku povukao, Keilbach je u Zagrebu postavljen za dušobrižnika Nijemaca u NDH.

Procjenjujući ulogu dr. Keilbacha na temelju izvješća do kojih je došla, UDBA za Hrvatsku ustvrđuje: »Nadbiskup Stepinac opoziva Keilbacha radi njegovog nacionalsocijalističkog raspoloženja i radi sumnje da bi naravno mogao da bude njemački špijun. RSHA zabranjuje njegov dolazak u Reich, jer Keilbach navodno aktivira hrvatsko dušobrižništvo

od crkve, ili je samo napustio svećeničko zvanje. Također i u prvom slučaju, upravo kod metode katoličke crkve, moguće je jedno pomirljivo ponovno uspostavljanje veza.« Junger je tada bio službenik »Jadran filma« u Zagrebu. HDA MUP, 112/1–47, kut. 118.

[38] HDA MUP RH 112/1–24, kut. 118.

[39] Isto.

[40] Ovom shematizmu Junger je priložio i zemljovid dijeceza sa stanjem 13. rujna 1944., kratku povijest samostanskih kuća s osnovnim podacima o njihovim poglavarima. Vjerojatno je to onaj »znanstveni rad« kojeg je spominjao nadb. Stepincu. HDA MUP RH 112/1, 10–11, kut. 118.

[41] Sukob Crkve sa suvremenom diktaturom. Neustrašivi govor münchenskog kardinala Faulhabera, *Život*, Zagreb XVIII, 1937., 7, 305–310.

prema direktivama nadbiskupa i radi obavještajno za Crkvu. Oba dakle zaključka polaze sa suprotnih stanovišta. Iza obe odluke stoji Heger, koji je nesumnjivo podvalio i RSHA-u, a također i Stepincu, da bi sa uspjehom plasirao na mjesto Keilbacha svojega vlastitog agenta dr. Kukolju. Nesumnjivo da se Hegeru također nije sviđao odnos povjerenja Faulhabera prema Keilbachu. Iznenađujuće je, što RSHA nije progledao ili nije htio da pogleda ovu igru svojega crkvenog glavnog agenta. No moguće je također i to, da je Hegerova uloga bila daleko značajnija, nego što se to razabire iz materijala i da se je RSHA iz tog razloga poveo za svojim glavnim agentom«. UDBA na kraju zaključuje da dr. Keilbach nije kompromitiran građom koju posjeduju. Njegov naglašeni pronjemački stav služio je očito samo u svrhu da dospije u Njemačku.[42]

U jednom elaboratu UDBE zaključuju »da je držanje Stepinca što se tiče odnosa sa nemačkim ustanovama bilo samo uslovljeno celishodnošću, što proizlazi iz slučaja W. Keilbacha.«[43]

Mile Budak objavio je 1942. novelu »Buntovna krv«. Izrugujući se politici HSS-a pisao je »Mirotvorstvo treba uništiti i poći novim putem prošlosti ... Mi jesmo i ostajemo porod vuka i arslana ...«.

Nadbiskup Stepinac reagirao je 21. lipnja 1942. s propovjedaonice na Budakovu novelu: »Nasuprot riječima mirotvorstvo treba uništiti, postavio je Isus Krist načelo 'Blago mirotvorcima, jer će se sinovi Božji nazivati'.« O tome piše V. Maček g. 1953.[44]

Ustaška nadzorna služba u Zemunu 24. svibnja 1943. izvješćuje Glavno ravnateljstvo u Zagrebu da je u Beogradu, u pretresu stana bivšeg namjesnika dr. Perovića Gestapo zaplijenio govor nadbiskupa Stepinca, koji je održao 14. ožujka 1943. u katedrali. Zatim navode koje su rečenice iz govora u Gestapou podvučene crvenim.[45]

Radio London 28. XI. 1943. u emisiji na talijanskom jeziku javlja da su nakon kapitulacije Italije Nijemci u Dalmaciji uhitili 33 svećenika, koji su osuđeni po kratkom postupku kao pristaše nadbiskupa Stepinca i njegova govora protiv Nijemaca. Sljedeći dan isti radio na španjolskom jeziku ponovio je vijest povećavši broj svećenika na 83. To je donio i Radio Kairo na bugarskom jeziku, tvrdeći da su uhićena 183 svećenika. Središnji ured Njemačke nacionalsocijalističke partije 14. 12. 1943. traži od Ministarstva vanjskih poslova informaciju o tim vijestima. Poslanik iz Zagreba odgovorio je, da je u Zagrebu to nepoznato, ali ne isključuje da se radi o svećenicima koje su još Talijani uhitili na zahtjev četnika, a Nijemci preuzeli.[46]

Specijalna gestapovska AST služba iz Beograda šalje agenta Vojka Kunsta, koji s pismom patra Belara iz tamošnje francuske crkve dolazi nadbiskupu Stepincu. On istražitelju Ozne

---

[42] HDA MUP RH, Fasc. za sveć. 124/I–128, kut. 118.

[43] Katolička crkva, *o. c.* (28), 201.

[44] V. MAČEK, *Kardinal Stepinac i »nasilno prekrštavanje pravoslavnih«*, Hrvatski glas, Winnipeg, Kanada, 16. 03. 1953., *Stepinac mu je ime*, zbornik, knj. 1, Zagreb 1991., 233.

[45] HDA MUP RH I–77, 756. Ustaška nadzorna služba. Povjereničtvo za Vel. župu Vuka i grad Zemun, br. V. T. 365/43, Zemun, 23. 05. 1943.

[46] HDA mikrofilm Auswärtiges Amt Bonn, Deutsche Gesandschaft in Agram, Inl. I D–2020/43, zu Inl. I D–286/44.

iskazuje: »Rekao sam iz mojih usta kao da su riječi Belarove, da je neopisiv zločin što ustaše rade sa Srbima u Hrvatskoj, a da se Crkva katolička premalo zauzima da ih zaštiti ... Odgovorio mi je (Stepinac) lično povređen ustavši, da je Crkva sama tim klanjem pogođena, da je neki njegov pop Lončar osuđen i da je sedam njegovih svećenika odvučeno u Jasenovac i ubijeno. A da je sam iz svećeničkih redova isključio jednog svećenika koji je šenuo pameću i ubijao, te time svećeničku halju ukaljao, da je u svojim propovijedima, koje su javne i svakome dostupne, mnogo ukazivao na te zločine. Bio lično kod Poglavnika, intervenirao, a Crkva brine i prehranjuje nebrojenu djecu pobijenih Srba. Ne trebaju na njega ništa da ukazuju Srbi u Beogradu. Nek samo šute, jer na njima leži mnoga krivnja od prije ... Rekao sam mu da ga, uz patera Belara, lijepo pozdravlja neki general iz Beograda, koji mu je čak čestitao na lojalnom držanju. Ne sjećam se više njegova imena koje mi je Belar rekao.«[47]

Čim se u ljetu 1943. nadbiskup vratio iz Rima, posjetio ga je školski drug dr. Arsen Pozaić, liječnik. Instrukcije su, kazao mu je nadbiskup, da se u tajnosti pripremi narod za uspostavljanje budućeg saveza katoličkih država (Hrvatska, Austrija, Madžarska). Pozaić je to u povjerenju ispričao svom sveučilišnom drugu, vinkovačkom odvjetniku Đuri Jankoviću, a ovaj je opet to ispričao svom prijatelju Rudolfu Treu iz Osijeka, ne znajući da je taj Helmov agent.[48] Iste pojedinosti Helm će doznati i iz druge ruke. Sestra župnika iz okolice Vinkovaca, školskog druga Stepinca, to će ispričati svom prijatelju Holzschuhu, agentu Gestapoa.[49]

Kada je Himler u svibnju 1943. posjetio Zagreb, preporučio je Eugenu Didi Kvaterniku da budno pazi na zagrebačkoga nadbiskupa.[50] I poslanik Siegfrid Kasche izvješćuje da mu je Himler preporučio da budno pazi na Stepinca koji da je čovjek Vatikana i nepouzdan.[51]

Nadbiskup Stepinac će na procesu javnom tužitelju J. Blaževiću reći: »Na Širokom Brijegu poubijali ste bez sudskog postupka 28 franjevaca, premda su gotovo svi bili poznati kao protivnici fašističke ideologije.« U izvješću Gestapoa iz Sarajeva agent Pö, 21. kolovoza 1944. navodi da ti franjevci iz Širokog Brijega u svojim propovijedima govore protiv sadašnjeg političkog sustava i protiv Njemačke.[52]

U razgovoru s evangelističkim biskupom dr. Poppom Pavelić je oštro napao katolički kler. »On mrzi, čaki prezire Papu, kao i pretežni dio katoličkoga klera u Hrvatskoj, a Stepinca je označio kao neprijatelja hrvatskog naroda.«[53]

Gestapo je pomno pratio i bilježio sva nastojanja nadbiskupa Stepinca da zaštiti Židove i ostale progonjene, i o tome izvještavao Berlin. Obrađujući brojna izvješća Hansa Helma i

---

47 HDA MUP RH, Vojko Kunst, stud. veterine, d–301480.

48 HDA MUP RH, Helm XIII, 41–42, kut. 122, i Helm 001, 2, 42, kut. 5.

49 *Isto.*

50 B. KRIZMAN, *o. c.* (21) 331; E. KVATERNIK, *Riječi i činjenice.* Prilog povijesti hrvatsko-talijanskih odnosa u drugom svjetskom ratu, Hrvatska revija, V (1955.) 1, 65–66.

51 B. KRIZMAN, *o. c.* (21), 314.

52 HDA, Helm, XIII, 66, kut. 122.

53 Katolička crkva, *o. c.* (28), 200 a.

drugih institucija Reicha, stručnjaci UDBE g. 1952. zaključuju: »Nemački poslanik Kashe stupidno je – s uspehom – štitio metode ustaškog režima. Ovo držanje je opet navelo Stepinca, koji nije krio svoju antipatiju prema nacionalsocijalizmu, da se prema Reichu pokaže još rezervisaniji. Kako su u Hrvatskoj po ugledu na Nemačku usledili progoni Jevreja, suprotstavio se ovim gonjenjima i pokušao da zaštiti Jevreje. Ali uvek je nalažena zajednička osnova, naime protiv zajedničkog neprijatelja, glavnog protivnika katoličke crkve – komunizma, koji je u Jugoslaviji bio borbeno utemeljen u NOP-u«.[54]

U Drugom svjetskom ratu u Beogradu je veoma aktivna Komisija Srpske pravoslavne crkve za izbjeglice u kojoj su profesionalno radili pop prof. Radoslav Grujić i Milenko Popović, sveuč. prof. etnolog koji je protjeran iz Skoplja. Njihovi brojni povjerenici saslušavali su izbjeglice prispjele iz NDH, te skupljali sve što je tada pisano protiv Srba. U krilu te Komisije Dušan Bogunović (pod pseudonimom Psunjski) napisao je knjigu »Hrvati u svetlu istorije« (Beograd, 1944.).[55] Komisija je izdala »Popis svih oficira jugoslovenske vojske koji su ušli u sastav ustaške vojske«, a u okrilju te Komisije začeto je i djelo »Magnum crimen« Viktora Novaka.[56]

Na poticaj Komisije SPC-a Adam Pribičević, u odvjetničkoj kancelariji svoga rođaka dr. Radivoja Vukčevića, u veljači 1942. sastavio je apokrifno pismo nadbiskupu Stepincu, pripisujući ga dr. Privislavu Grisogunu, koji se tada nalazio u zatvoru Gestapoa. Pismo je bilo prevedeno i na bugarski jezik[57], a u vidu letka dijeljeno je među muslimanima u NDH[58]. Makar je sam Grisogono u londonskom »Time and Tide« (od 17. siječnja 1953.) izjavio da on nije autor toga pisma, makar je Ljubo Boban znanstveno utvrdio sve okolnosti nastanka ovoga falsifikata[59] i nakon svega toga protukatolička promidžba koristi se navodnim pismom Grisogona, kao dokumentom bez sumnje, pa su se i naših dana te stare srpske laži pojavile u »ambalaži« prof. dr. Stipe Šuvara u Zagrebu.[60]

I kao što Šuvar u naslovu ističe da je to »pismo dr. Prvislava Grisogona, Hrvata, advokata i poslanika iz Zemuna« sasvim je sigurno da srpska promidžba citirajući ubuduće taj »dokument« neće propustiti istaknuti da ga donosi časopis kojeg A. D. 1997. god. u Zagrebu

[54] *Isto*, str. 195.

[55] Knjiga je pretiskana u Beogradu u rujnu 1993., kada je otkriven identitet autora. Do tada je u katalogu Naučne biblioteke u Beogradu kao autor bio naveden Veliša Raičević. U toj knjizi glavni organ pokreta Draže Mihailovića »Ravna Gora« br. 14/1944., pod naslovom »Jedna rđava knjiga« piše: »Mi se na ovu knjigu ne bi osvrtali da pisac nije napisao da je štampana izvan domašaja okupacione cenzure, daleko od grada itd., pa bi se iz toga moglo zaključiti da je potekla iz naših redova. Mi se od ovakvih radova ograđujemo«. Vidi i »Ravna Gora. Uskrsnuće nove Jugoslavije. Slobodne jugoslovenske planine 1944.«.

[56] O tome izvješćuje agent UNSE iz Beograda pod br. 20/1943. HDA MUP RH, I–39, 567.

[57] O tome izvješćuje Poslanstvo NDH u Sofiji, pod br. T. 172/42, od 10. kolovoza 1942. HDA, MVP NDH, kut. 51.

[58] Poruka Muslimanima Bosne Komande četničkih odreda u Bosni, te letak Muslimanske narodne organizacije – »Jedna deplasirana poruka Muslimanima« (odgovor na Poruku), HDA MUP I, 78, 612.

[59] Lj. BOBAN, *Hrvatska u arhivima Izbjegličke vlade 1941.–1943.*, Zagreb, 1985., vidi indeks, ISTI, *Kontroverze iz povijesti Jugoslavije*, sv. 2, Zagreb 1989., vidi indeks.

[60] Pismo nadbiskupu Stepincu. Dokumenti. »Hrvatska ljevica«, Zagreb, IV, od 1. do 28. veljače 1997., str. 31.

uređuje »Hrvat, sveuč. prof.«. Jedan drugi »Hrvat«, puk. Ante Miletić za Grisogona je naveo da je »zemunski biskup«, da bi njegovo pismo bilo vjerodostojnije.[61]

Za antologijske propovijedi nadbiskupa Stepinca, koje su javno izgovorene, a sada i tiskom svakome dostupne, Jakov Blažević je tvrdio: »Svi govori optuženog Stepinca za vrijeme NDH bili su fašistički, potpuno u službi ustaša, okupatora i izdaje – išli su putem Göbelsove propagande.«[62]

U svjetlu povijesnih izvora odnos nadbiskupa Stepinca prema nacionalsocijalizmu upravo je dijametralno oprečan onome što su se trudili dokazati Horvat-Štambuk, Blažević, Bakarić, Basta, Dedijer, Cvitković, D. Tomić, Šuvar i ostale trumbete agitpropa.

A Viktor Novak, koji je 13. kolovoza 1941. potpisao javni Apel srpskom narodu za kolaboraciju s nacistima, među prvima je optužio nadbiskupa Stepinca za kolaboraciju.[63]

Zusammenfassung

ERZBISCHOF STEPINAC UND NATIONALSOZIALISMUS NACH DEN BERICHTEN DER GESTAPO

Der Erzbischof Stepinac ist ein überzeugter Gegner des Nationalsozialismus. Noch 1937 gründet er in Zagreb einen Ausschuß dessen Aufgabe war die Unterstützung der von Hitler verfolgten Flüchtlinge. Die Gestapo verfolgt alle seine Aktionen, vor allem die Rettung der Juden, und analysiert seine Predigten, die eine antirassistische Botschaft enthalten. Himmler persönlich hat Dido Kvaternik beauftragt auf den Erzbischof Stepinac aufzupassen. Aufgrund der historischen Quellen, die die Gestapo, die Ustasi und die Partisanen geliefert haben, ist klar ersichtlich, daß das Verhalten Stepinacs zum Nationalsozialismus gerade das Gegenteil war von dem was die kommunistische Propaganda in der ganzen Zeit ihrer Herrschaft, besonders aber nach dem montierten Prozeß, der heimischen Bevölkerung und der Weltöffentlichkeit aufzudrängen versuchte.

[61] *Pakao bolesnog uma*, Intervju, Beograd, br. 122, 31. I. 1986., str. 23.

[62] J. BLAŽEVIĆ, *Tražio sam crvenu nit*, Zagreb 1976., str. 132.

[63] Apel srpskom narodu. Novo vreme, Beograd, I, br. 86, 13. VIII. 1941.